

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 25 april 2025

Mål nr
T 1101-24

PARTER

Klagande

A.G.

Ombud: Juristerna F.B.E., L.G., A.O. och M.R.D.

Motpart

Justitiekanslern

Box 2308

103 17 Stockholm

Ombud: Byråchefen A.F. och föredraganden E.H.

SAKEN

Skadestånd

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts dom 2024-01-17 i mål T 6233-22

DOMSLUT

Högsta domstolen ändrar hovrättens dom endast på det sättet att staten förpliktas att till A.G. betala 162 994 kr jämte ränta enligt 6 § räntelagen från den 10 maj 2021.

Staten ska ersätta A.G. för rättegångskostnad i Högsta domstolen med 63 440 kr, avseende ombudsarvode, jämte ränta enligt 6 § räntelagen från dagen för denna dom.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

A.G. har yrkat att staten ska betala skadestånd till honom med 262 994 kr jämte ränta, varav 250 000 kr avser ideellt skadestånd.

Staten har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

Parterna har yrkat ersättning för rättegångskostnader i Högsta domstolen.

DOMSKÄL

Bakgrund

1. I slutet av 2018 ansökte Överförmyndaren i Örnsköldsviks kommun om att förvaltare skulle anordnas för A.G. Den 30 november 2018 beslutade Ångermanlands tingsrätt att förvaltare skulle anordnas interimistiskt. Förvaltarens uppdrag omfattade att bevaka A.G.s rätt, förvalta hans egendom och sörja för hans person (s.k. fullt förvaltare). I april 2019 beslutade tingsrätten även slutligt att fullt förvaltare skulle anordnas för honom. Den 6 december 2019 beslutades att förvaltare skulle upphöra.

2. Det är ostridigt att A.G. under hela perioden från den 30 november 2018 till den 6 december 2019 oriktigt var satt under förvaltarskap som inneburit att han helt förlorat sin rättshandlingsförmåga och därigenom rådigheten över sin egendom och sina tillgångar samt att detta skett efter sådana brister i handläggningen som utgjort en överträdelse av hans grundläggande fri- och rättigheter enligt artikel 8 i Europakonventionen.

3. Bristerna har bland annat bestått i att det interimistiska beslutet om förvaltarskap fattats utan att tingsrätten utrett behovet av ett sådant beslut och utan att A.G. först fått tillfälle att yttra sig, att han inför det beslutet inte haft något rättegångsbiträde förordnat för sig, att det medicinska underlaget har varit bristfälligt och att så har varit fallet även inför det slutliga beslutet samt att det rättegångsbiträde som senare utsetts inte omedelbart efter det interimistiska beslutet förelagts att yttra sig.

4. A.G. väckte talan mot staten på grund av den kränkning av hans rättigheter enligt artikel 8 i Europakonventionen som det oriktiga förvaltarskapet och bristerna i handläggningen hade inneburit. Han yrkade skadestånd med 262 994 kr, varav 250 000 kr avsåg annan ideell skada.

5. Tingsrätten bedömde att skadestånd för annan ideell skada till följd av rättighetsöverträdelsen skulle uppgå till 60 000 kr. Hovrätten har bedömt att det ideella skadeståndet ska sättas något högre och bestämmas till 80 000 kr. Genom tingsrättens dom är det dessutom avgjort att staten därutöver ska betala 12 994 kr för ren förmögenhetsskada som A.G. orsakats.

Vad målet gäller

6. Målet gäller ideellt skadestånd vid överträdelse av artikel 8 i Europakonventionen och närmare bestämt hur skadeståndsbeloppet för annan ideell skada ska bestämmas enligt 5 kap. 8 § skadeståndslagen.

Grundlagsskadestånd och konventionsskadestånd

7. Högsta domstolen har genom ett antal rättsfall klargjort att det allmänna utan stöd i lag kan vara skyldigt att betala skadestånd för överträdelser av grundläggande fri- och rättigheter enligt Europakonventionen och regeringsformen (se bl.a. ”Finanschefen på ICS” NJA 2005 s. 462, ”Den långa häktningstiden” NJA 2007 s. 295, ”Den felaktiga läkarundersökningen” NJA 2007 s. 584, ”Medborgarskapet I” NJA 2014 s. 323 och ”Medborgarskapet II” NJA 2018 s. 103).

8. Denna rättspraxis har lagfästs genom lagändringar 2018 och 2022 i 3 kap. 4 § skadeståndslagen (se prop. 2017/18:7 angående konventionsskadestånd och prop. 2021/22:229 angående grundlagsskadestånd). Enligt paragrafen ska staten eller en kommun ersätta skada till följd av att den skadelidandes grundläggande fri- och rättigheter enligt 2 kap. regeringsformen eller enligt Europakonventionen har överträtts från statens eller kommunens sida. Skadestånd ska betalas endast i den utsträckning det är nödvändigt för att gottgöra överträdelsen.

9. Ersättningsskyldigheten omfattar personskada, sakskada, ren förmögenhetsskada, kränkingsersättning på grund av brott och anhörigersättning till följd av brott (första stycket 1). Ersättningsskyldigheten omfattar även annan ideell skada (första stycket 2). Uttrycket annan ideell skada markerar att grundlagsskadestånd och konventionsskadestånd omfattar ett annat slags ideell skada än sådan som ersätts inom de skadetyper som nämns i punkt 1, exempelvis kränkingsersättning och ersättning för fysiskt och psykiskt lidande i samband med personskada.

Bestämmande av skadestånd för annan ideell skada

Den rättsliga regleringen

10. Enligt 5 kap. 8 § skadeståndslagen ska grundlagsskadestånd och konventionsskadestånd för annan ideell skada bestämmas efter vad som är skäligt med hänsyn till överträdelsens art och omständigheterna i övrigt.

11. Överträdelsens art tar främst sikte på vilken rättighet som har överträtts och hur allvarlig överträdelsen har varit. Ersättningen ska stå i proportion till den överträdelse som har skett. Med omständigheterna i övrigt avses i första hand vad överträdelsen närmare består i ur den skadelidandes perspektiv. Hänsyn ska främst tas till hur den konstaterade överträdelsen typiskt sett upplevs av en person i den skadelidandes situation. Också om en överträdelse har drabbat någon som kan anses vara mer sårbar och som har svårare att tillvarata sin rätt, kan ha betydelse för bedömningen. (Se prop. 2017/18:7 s. 65.)

Närmare om lagstiftningsärendena

12. I förarbetena till lagregleringen av konventionsskadestånd framhålls att befintliga skadetyper i svensk rätt bör användas så långt det är möjligt. Det anges också att skadestånd för överträdelser av rättigheter enligt Europakonventionen uppvisar en tydlig likhet med kränkingsersättning på grund av brott och bör inordnas i det svenska skadeståndsrättsliga systemet. Skadeståndsbeloppet ska beräknas enligt svenska normer och kan avvika från vad som döms ut av Europadomstolen, men bedömningen kan inte ske helt fristående från Europadomstolens praxis. Den inhemska regleringen får inte leda till uppenbart orimliga resultat. Det är viktigt för svenska domstolar att beakta hur de belopp som döms ut till den skadelidande

förhåller sig till Europadomstolens praxis. Om en ersättning markant skiljer sig från denna praxis måste detta tydligt motiveras. (Se prop. 2017/18:7 s. 30, 36, 64 och 67 f.)

13. I förarbetena framhålls också att konventionsskadestånd värderas utifrån delvis likartade utgångspunkter som kränkingsersättning och får uppskattas genom allmänna skälighetsbedömningar. Konventions-skadestånd är tänkt att ersätta olika sorters negativa upplevelser och känslor som rädsla, förnedring, skam eller maktlöshet. De belopp som ersätts som annan ideell skada enligt 5 kap. 8 § skadeståndslagen bör därför enligt förarbetena harmoniera med beloppen som döms ut som kränkings-ersättning. (Se a. prop. s. 64 f.)

14. I praktiken går det dock enligt förarbetena inte att exakt jämföra olika typer av konventionsöverträdelser med olika typer av brott. Samtidigt ger de belopp som döms ut i kränkingsersättning en fingervisning om hur ideell ersättning för rättighetsöverträdelser kan beräknas vid olika typer av gärningar och ersättningen bör som huvudregel inte fastställas på ett sätt som avsevärt avviker från vad som döms ut som kränkingsersättning i jämförliga fall. Ska ersättningen uppgå till lika stora belopp som döms ut för våldtäkt eller mordförsök bör det krävas att rättighetsöverträdelser har varit särskilt ingripande, långvarig eller allvarlig och sådan att den till sin natur ger omfattande och djupgående konsekvenser för en enskilds välbefinnande. (Se a. prop. s. 39 och 65.)

15. När grundlagsskadestånd lagreglerades 2022 gjordes 5 kap. 8 § tillämplig på bestämmande av ersättning även av det slaget. I förarbetena hänvisades helt till lagstiftningsärendet om införande av konventions-skadestånd (se prop. 2021/22:229 s. 60).

Högsta domstolens rättspraxis

16. I Högsta domstolens tidigare avgöranden gällande konventions-skadestånd har angivits att det måste betraktas som en naturlig utgångspunkt att vid prövningen av anspråk på sådant skadestånd ta hänsyn till Europadomstolens praxis, låt vara att det inte finns någon på konventionen grundad skyldighet att exakt följa denna och att det också måste beaktas att skilda nationella förhållanden kan medföra att en skälig ersättningsnivå kan variera från ett land till ett annat. Ersättningsnivån i fall av överträdelser av Europakonventionen bör inte fjärras allt för mycket från det som gäller när skadestånd döms ut enligt skadeståndslagen i jämförbara fall. Nivåerna ska dock generellt sett vara förenliga med Europadomstolens praxis. Vid bedömningen bör det tas hänsyn till hur allvarlig överträdelsen av en rättighet enligt Europakonventionen är. (Jfr ”Finanschefen på ICS”, ”Den långa häktningstiden” och ”Den felaktiga läkarundersökningen”).)

17. I de tidigare avgörandena gällande grundlagsskadestånd har framhållits att de normer för ersättningsbestämning som gäller enligt annan reglering, exempelvis för kränkingsersättning enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen, inte direkt kan överföras till fall av grundlagsskadestånd. Inte heller kan det hämtas någon direkt vägledning från de normer som har utvecklats för bestämning av den ersättning som kan utgå för ideell skada för brott mot Europakonventionen. En utgångspunkt för bestämningen av skadan vid överträdelse av rätten till medborgarskap enligt 2 kap. 7 § regeringsformen bör, liksom vid ersättning för annan ideell skada, vara en på etiska och sociala värderingar baserad skönsmässig bedömning av den skada som typiskt sett kan anses ha uppkommit. Vid bedömningen bör beaktas de syften som motiverar att ersättning ska utgå samt överträdelsens varaktighet. När det gäller ersättningens bestämmande kan, även om

ersättningsnivåerna som tillämpas på andra områden inte är direkt överförbara, vägledning hämtas från de principer som gäller vid bestämmande av andra ideella ersättningar. (Jfr ”Medborgarskapet I” p. 9–11 och ”Medborgarskapet II” p. 22 och 23.)

18. Ersättningsbeloppet bestämdes i ”Finanschefen på ICS” till 100 000 kr för långsam handläggning och sen lagföring i ett rättsligt förfarande som pågått under sju år och där handläggningen hade varit passiv under längre perioder. I ”Medborgarskapet I” bestämdes ersättningsbeloppet till 100 000 kr för förlust av medborgarskapet i drygt fyra år. Denna ersättningsnivå sågs som en relativ nivå i ”Medborgarskapet II” där det uttalades att ett belopp om åtminstone 150 000 kr framstod som motiverat för den skadelidande som hade varit av med sitt medborgarskap under betydligt längre tid och dessutom i praktiken blivit statslös. Mot bakgrund av penningvärdets utveckling kan beloppen i dag uppskattas till mellan 130 000 kr och 200 000 kr.

Allmänt om förlust av rättshandlingsförmåga

19. Anordnande av förvaltare innebär att den enskilde förlorar sin rättshandlingsförmåga inom det område som omfattas av förvaltarens uppdrag. Det är således en mycket ingripande åtgärd för den som beslutet avser. Mot denna bakgrund är det av vikt att försiktighet iakttas vid anordnande av förvaltare och att den enskilde inte fråntas sin rättshandlingsförmåga i vidare utsträckning än som är befogat i det enskilda fallet. (Se ”Det oönskade förvaltaretskapet” NJA 2018 s. 350 p. 13 och 14 med vidare hänvisningar.)

Europadomstolens praxis gällande konventionsöverträdelser vid förlust av rättshandlingsförmåga

20. Ett beslut som innebär att en person förlorar sin rättshandlingsförmåga, utan tillräckliga skäl och med en bristfällig medicinsk utredning, ses som en mycket allvarlig kränkning av rätten till privatliv enligt artikel 8 i Europakonventionen.

21. I Europadomstolens avgörande *Ivinović v. Croatia* betonades att ett sådant allvarligt ingrepp i en enskilds personliga integritet som det innebär att beröva en person sin rättshandlingsförmåga kan vara berättigat endast under exceptionella omständigheter och efter prövning i ett förfarande som tillfredsställer höga krav på rättssäkerhet. Domstolen ansåg att ett felaktigt partiellt (inte fullständigt) berövande av en kvinnas rättshandlingsförmåga, som innebar att hon inte kunde förfoga över sin ekonomi och sina tillgångar och också fräntogs möjligheten att självständigt fatta beslut om sin medicinska behandling, gav rätt till ett skadestånd om 7 500 euro. (Se *Ivinović v. Croatia*, no. 13006/13, 18 September 2014.)

22. Det finns också skäl att peka på avgörandena *Nikolyan v. Armenia*, no. 74438/14, 3 October 2019, och *N. v. Romania (No. 2)*, no. 38048/18, 16 November 2021 där ett fullständigt berövande av rättshandlingsförmågan – i avsaknad av lagliga möjligheter att göra detta endast partiellt och i den omfattning som det egentligen fanns behov av – bedömdes som kränkningar av artikel 8. Skadeståndsbeloppen bestämdes till 7 800 respektive 7 500 euro.

23. Med hänsyn till penningvärdets utveckling och enligt gällande dagskurs motsvarar de av Europadomstolen utdömda skadeståndsbeloppen i de berörda avgörandena i vart fall 100 000 kr.

Slutsatser beträffande rättsläget

24. Utmärkande för en ideell skada är att den inte låter sig mätas i pengar på samma sätt som en ekonomisk skada. Storleken på ersättningen för annan ideell skada enligt 3 kap. 4 § skadeståndslagen får därför, liksom ersättning vid andra typer av ideell skada, bestämmas genom en skönsmässig bedömning baserad på etiska och sociala värderingar.

25. Det får förutsättas att ersättning för annan ideell skada blir aktuell i vad som får ses som mer särpräglade situationer. Bedömningen av ersättningens storlek måste därför i högre grad än vid kränkningersättning ta sin utgångspunkt i omständigheterna i det enskilda fallet, med beaktande av den aktuella överträdelsens art och förhållandena kring denna. En omständighet av betydelse är överträdelsens verkningar för den enskilde. Bedömningen ska dock göras objektivt i den meningen att hänsyn inte tas till om den drabbade rent faktiskt har känt sig mer eller mindre kränkt än vad som kan förväntas vid en typiserad bedömning.

26. De uttalanden som gjorts i förarbetena om att ersättningsbeloppen för annan ideell skada bör harmoniera med kränkningersättning kan inte ses som mer än en erinran om att olika ideella ersättningar på ett mer generellt plan inte får avvika allt för mycket från varandra (jfr p. 13 och 14).

27. En konkret jämförelse mellan olika former av rättighetsöverträdelser och olika typer av brott bör normalt undvikas och framstår i de flesta fall som ogörlig. De ersättningsnivåer som tillämpas på andra områden är alltså inte direkt överförbara. Ersättningsbeloppet måste också ge uttryck för det allvarliga i det förhållandet att det rör sig om en överträdelse av en grundläggande fri- och rättighet.

28. I det sammanhanget finns det anledning att peka på att lagstiftaren i samband med 2022 års generella höjning av nivån för kränkningersättning

för brott framhållit vikten av att ersättningsnivåerna utvecklas dynamiskt genom att de successivt anpassas efter förändringar av penningvärdet och samhällsvärderingarna och i takt med att nivåerna på andra jämförbara ideella skadestånd utvecklas (se prop. 2021/22:198 s. 24). En sådan anpassning kan behöva ske även för konventionsskadestånd och grundlagsskadestånd.

29. En rimlig utgångspunkt för ersättningsbestämningen är att se beloppen som tidigare dömts ut för överträdelser av 2 kap. regeringsformen eller Europakonventionen som uttryck för relativa nivåer vilka kan fungera som en måttstock mot vilken en aktuell överträdelse kan mätas. Allvarliga överträdelser av särskilt centrala rättigheter bör ligga på en hög relativ nivå, medan mindre allvarliga överträdelser bör ligga betydligt lägre. Även överträdelsens varaktighet och hur den typiskt sett framstår för en drabbad person i den situation som är aktuell bör tillmätas betydelse.

Bedömningen i detta fall

30. Anordnandet av förvalterskap för A.G. har skett utan att det funnits grund för det och efter en handläggning som varit förknippad med ett flertal allvarliga rättssäkerhetsbrister (se p. 2 och 3). Att under sådana omständigheter fullständigt förlora rättshandlingsförmågan utgör en mycket allvarlig kränkning av den enskildes självbestämmande och värdighet och en överträdelse av artikel 8 i Europakonventionen. Kränkningen måste för var och en som drabbas innebära en påtaglig känsla av maktlöshet och en hög grad av utsatthet. Överträdelsen har pågått under ett års tid. De processuella bristerna bestående i underlåtenheten att bereda A.G. tillfälle att yttra sig inför det interimistiska beslutet och avsaknaden av rättegångsbiträde i den inledande handläggningen innebär dessutom att legala krav har åsidosatts och har varit ägnat att förstärka känslan av maktlöshet och utsatthet.

31. Vid en samlad bedömning av den överträdelse av Europakonventionen som ägt rum genom det felaktiga och rättsstridiga beslutet om förvalterskap – i belysning av de nivåer på ideellt skadestånd som tidigare tillämpats vid grundlags- och konventionsskadestånd – bestämmer Högsta domstolen beloppet för annan ideell skada till skäliga 150 000 kr. Därutöver ska skadestånd utgå för ren förmögenhetsskada om 12 994 kr. Staten ska alltså betala 162 994 kr jämte ränta till A.G.

32. Målet har främst rört grunderna för att bestämma ersättning för annan ideell skada vid överträdelse av Europakonventionen. A.G. får ses som i huvudsak vinnande part. Han är därför berättigad till ersättning för sin rättegångskostnad i Högsta domstolen. Beloppet är vitsordat.

I avgörandet har deltagit justitieråden Agneta Bäcklund, Dag Mattsson, Malin Bonthron, Stefan Reimer (referent) och Jonas Malmberg. Föredragande har varit justitiesekreteraren Erik Isoz.